

Kapcsolatok és marketingstratégiák

Varga P. Ildikó: *A kultúraszervező Vikár Béla*. Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár, 2023. 224 oldal

Vikár Béla neve nem teljesen ismeretlen a nagyközönség előtt. Az utóbbi évtizedekben több vele kapcsolatos kötet is napvilágot látott, melyekben néprajzkutató/népzene-gyűjtő, illetve fordítói tevékenysége került előtérbe (lásd pl. Sebő Ferenc, *Vikár Béla népzenei gyűjteménye*, Hagyományok Háza–Néprajzi Múzeum, Budapest, 2006, illetve Varga P. Ildikó, „*Finnország egyik leglelkesebb diplomatája itt több mint 50 éven keresztül.*” *Vikár Béla levelei*, EME, Kolozsvár, 2017.) Ezek a kiadványok azonban Vikár rendkívül sokrétű munkásságának csupán egy-egy kis szeletét mutatják meg; a többi területet, mint a lapszerkesztést vagy a különböző társaságokban kifejtett irodalomszervezést mind ez ideig kevesen kutatták. *A kultúraszervező Vikár Béla* című kötet ezt a hiányt pótolja: a lapszerkesztő, irodalom- és kultúraszervező Vikárt helyezi középpontba, s nemcsak a megvalósításaival, céljaival, motivációival foglalkozik, hanem rávilágít azokra a stratégiákra is, amelyek Vikár munkásságára jellemzőek. Tevékenységének sokféle területét elsősorban a kapcsolathálója vizsgálatával köti össze a szerző az even-zohari többrend-szer-elméletre, az irodalom mint komplex rendszer elgondolásra alapozva.

A kötetben kiemelt figyelmet kap Vikár magyar–finn kulturális kapcsolatokban játszott szerepe, ez a második ok, amiért a kötet hiánypótlónak nevezhető. Ugyanis,

bár a finn–magyar kapcsolatok a két világ-háború között éltek virágkorukat, az 1989 előtt megjelent, kapcsolattörténetet ösz-szegző jelentősebb munkák politikai okok-ból szinte teljes egészében kihagyták ezt a korszakot. Vikár Béla kultúraszervezői tevékenysége a magyar–finn kulturális kap-csolatok 1880–1945 közötti történetének jóformán legfontosabb részét képezi, tehát munkássága és kapcsolathálójának vizsgálata által egy teljes korszakra láthatunk rá. Vikár aktivitása ebben a kapcsolathálóban csomópontként működik, az elemzés pedig nem volna teljes további lényeges csomópontok megemlítése és rövid vizsgálata nélkül, így felbukkannak azok a személyek is, akik Vikárhoz hasonlóan, sok esetben közvetlen munkatársaként, meghatározták az 1945-ig tartó korszakot, például Szinnyei Jó-zsef, Bán Aladár vagy Emil Nestor Setälä.

Elméleti alapként tehát a hálózat kutatás szervezi a tanulmánykötetet. A szerző az iro-dalomra komplex rendszerként tekint, Itamar Even-Zohar többrendszer-elméletéhez visszanyúlva, amelynek alapján az irodalmi rendszer résztvevői közé tartoznak a kiadók, szerzők, kritikusok, lapok, társaságok, intézmények stb. Ezek alapján kiemelten fontosnak tarthatjuk a rendszer alkotóelemei közötti kapcsolatok vizsgálatát, szem előtt tartva, hogy lehetséges egyszerre rendszer-ről és hálóról beszélni, hiszen egy hálózat

Burkhardt Zsófia (2001) – mesterképzős hallgató, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, zsafia.burkhardt@stud.ubbcluj.ro

<https://doi.org/10.36373/em-2024-3-14>

alkotóelemeit éppen a rendszer csomópontjai alkotják, a kapcsolatokat pedig a pontok közötti élek. A másik figyelemre méltó gondolat a kanonizáció működése és szerepe az irodalmi hálózatban. Ha a kánont centrum és periféria struktúrájaként fogjuk fel, megfigyelhetjük, hogy a centrumban elhelyezkedő csomópontok nagyobb valószínűséggel építenek további kapcsolatokat, mint a periférikus csomópontok. Az irodalmi hálózatra „lefordítva” ezt azt jelenti, hogy „a központi strukturális pozíció hozzásegíthet egy szerzőt és/vagy szövegeket ahhoz, hogy a kánon középpontjába kerüljenek, hiszen a kapcsolatok sokasága jóval nagyobb eséllyel hozhat mozgásba olyan hálózati alkotóelemeket (pl. kritikusokat, irodalomtörténészeket, kiadókat vagy lapokat), akik/amelyek a hálózatban meghatározó pozícióval rendelkeznek, és ebből kifolyólag hatással lehetnek szerzők és szövegek központba kerülésére”. (20.) Vikár Béla példája ezt szemléletesen illusztrálja: nem ő volt az első, aki lefordította a finn eposzt, a *Kalevalát*, azonban a szöveg minősége mellett személyes kapcsolathálója, öntudatos fordítói magatartása és önkultusz-konstruáló stratégiája is hozzájárult ahhoz, hogy végül az ő *Kalevala*-fordítása kanonizálódjon.

A tanulmánykötet tematikus fejezetekbe csoportosítva tárgyalja Vikár Béla karrierjének főbb területeit és szakaszait, a fejezeteken belül kronológiai sorrendre törekedve. Külön fejezetek mutatják be három finnországi utazását és azok hozadékait. Ha sorrendben áttekintjük az utak célját és körülményeit, már abból képet kaphatunk Vikár pályájának íveléséről, kultuszának növekedéséről. Az első, 1889-es útját ugyanis, amelyre nyelvtanulás és néprajzi gyűjtés céljából vállalkozott (ezeket szükségesnek érezte a *Kalevala* lefordításának sikerességéhez), még felesége finanszírozta, mivel a minisztériumtól nem kapott rá ösztöndíjat. (Finnország ekkor még az Orosz Cári Birodalom autonóm nagyhercegségként létezett,

csak 1917-ben vált függetlenné.) Otléte alkalmával megismerkedett a finn kulturális élet vezető személyiségeivel, értékes néprajzi gyűjteményt állított össze, amely ma a Magyar Néprajzi Múzeum finn gyűjteményének alapját képezi, illetve az út hozadékának tekinthető a *Kalevala* lefordítása is. Mindezek hozzájárultak ahhoz, hogy a második útra 1905-ben már miniszteri megbízásból utazhatott. A célt ezúttal az képezte, hogy tárgyalásokat folytasson a két nemzet főbb irodalmi műveinek kölcsönös lefordításáról. A terv végül nem valósult meg az eredeti elképzelések szerint, de az utazás során Vikár tovább építette kapcsolatait Finnország legnevesebb kulturális szereplőivel, köztük a festőművész Akseli Gallén-Kallelával, aki később kétszer is járt Magyarországon. A harmadik finnországi útra 1928-ban került sor, ekkor Vikár Béla a *Kalevala* Társaság meghívására érkezett Helsinkibe, mint a *Kalevala*-napi ünnepség díszvendége. Látható, hogy Vikár ekkorra már központi helyet foglalt el a finn kulturális rendszerben; ingyenes kétéves finnországi tartózkodása alatt több városban ünnepélyes fogadtatásban részesült, felolvasóesteket, vacsorát szerveztek tiszteletére, érkezéséről pedig a vidéki és fővárosi sajtó is beszámolt, mint fontos eseményről. Ez a körút nemcsak a finnországi centrumba kerülését, strukturális pozíciója megerősödését szolgálta, hanem a magyarországi presztízsenek növekedését is.

A korai feminizmussal Vikár az első finnországi útja során ismerkedett meg; a *Kalevala* lefordítása mellett ez tekinthető az út másik fontos hozadékának. A kötet egy külön fejezetet szán Vikár nőügyben betöltött szerepének, a nőnevelésért folytatott tevékenységének. Miután Vikár kapcsolatba került a finnországi feminizmus meghatározó alakjaival, ezeket a kapcsolatokat igyekezett a magyarországi nőnevelés érdekében kamatoztatni. A nőügy egyik központi kérdése az 1890-es években a nők taníttatása volt, azon belül konkrétan egy

leánygimnázium alapítása, amely feljogosítaná a nőket az érettségire és az egyetemen való továbbtanulásra. Vikár azonban az egyenjogúság, az általános emberi jogok nőkre való kiterjesztése mellett kardoskodott, a leánygimnázium helyett koedukált oktatási formában képzelte el a következő lépést, ebben pedig a finn példára (is) hivatkozott. Az *Élet* című folyóirat szerkesztőjeként számos cikket publikált a témában, illetve igyekezett minél nevesebb személyiségeket megnyerni a lapnak, a nagyobb figyelemfelkeltés céljából. Amint a fejezet egyik esettanulmánya bizonyítja, ennek érdekében néha bizonyos szerkesztői „szemtelenségek” elkövetésétől sem riadt vissza, például hogy saját cikkét más neve alatt, például Alexandra Gripenberg, a finn nőmozgalom kiemelkedő alakja neve alatt közölje, annak tiltakozása ellenére. A folyóirat korabeli számaiból beemelt cikkrészletek izgalmas betekintést nyújtanak a nőképzésért folytatott „aktivizmus” fázisaiba, a Vikár és más újságírók érvelésébe.

Az *Élet*tel egy időben Vikár a német nyelvű, *Westöstliche Rundschau* című folyóiratot is szerkesztette. A két lap két különböző céllal és arculattal indult: míg az *Élet* pártérdektől független, progresszív lapként határozta meg magát, amelyben (Vikár szerkesztése alatt) elsősorban emancipatorikus törekvéseket karoltak fel, a *Westöstliche Rundschau* olyan politikai és irodalmi folyóirat kívánt lenni, amely a hármas szövetség érdekeit képviseli, ez pedig egyben oroszellenes politikai elkötelezettséget is jelentett. A folyóirat ügyével foglalkozó fejezet végigköveti a lapalapítás körül kialakuló konfliktusokat, a politikai ügygyé váló irodalmi kérdést, és tovább árnyalja Vikár kirajzolódó szerkesztői habitusát.

A fordító, lapszerkesztő, kultúráközvetítő, etnográfus, főtanácsos Vikárnak mindezek mellett másfajta törekvései is voltak: akadémiai életpályát is szeretett volna kiépíteni. Leveleiből kitűnik, hogy különösen

a finn nyelvhez kötődően fontolgatta az egyetemi állásokat. A megüresedett helyek mindegyike körül feltűnik a neve, leveleiben vagy szándéknyilatkozatot közöl, önmagát ajánlva az oktatói állásra, vagy egy-egy másik pályázó mellett lobbizik. A kolozsvári bölcsészettudományi karra való pályázása külön esettanulmányként épül be a kötet egyik fejezetébe, és izgalmas szempont felől, az individuális (és funkcionális) emlékezet mint rekonstruálva újraalkotó emlékezés fogalmai mentén kerül vizsgálat alá. Ennek a fejezetnek is, ahogy számos másinak, a törzsanyagát levelek teszik ki.

Kolozsváron 1901-ben megüresedett a magyar nyelvészeti állás. A helyre négyen pályáztak, köztük Vikár Béla is. Az ebben az időszakban kelt leveleiben „Vikár – önéletrajzi emlékekből önmaga és – a címzetteknek keresztül – a külvilág számára konstruál tudósidentitást”. (103.) Varga P. Ildikó ugyanakkor felhívja a figyelmet arra, hogy a levelekben elbeszélte élettörténetből kirajzolódó tudós pályaképet, a rekonstruált múltat annak szem előtt tartásával kell értelmeznünk, hogy egyrészt vannak hiányzó/lappangó levelek, másrészt a (mindenkori) feladó sajátos emlékezőtechnikával ír (egy témáról a címzettek függvényében akár eltérően), az emlékező(t)és-(irányított) felejtés dinamikája szintén hiányt generál. Vikár a pályázása idején leveleket ír befolyásos ismerőseinek, amelyekben úgy lobbizik a saját érdekében, hogy közben a többi jelöltet próbálja meg ellehetetleníteni. Az emlékeztetés a legfőbb konstruáló módszere: „*Te tudod és ismeretes előtted* főmondatokkal vezeti be a szükséges információkat, hogy aztán egy ellentétezéses – *nem tudod, nem tudhatod* – olyasfajta adatokkal is ellássa a címzetteket, melyek éppen az állásra való alkalmasságát hivatottak bizonyítani: a rokon nyelvekben és – a magyar nyelvterületen végzett népdalgyűjtő munkája által – a magyar nyelv dialektusaiban való jártasságára.” (108.) Ezt

a technikát fokozatosan felváltja egy öntudatosabb, „marketingelt” emlékezés, a tudománynak élő tudós képének megalkotása, a konkrét tervekkel előálló tanáridentitás felépítése, az utolsó levelekben pedig felbukkan a szakmai alázat is, mások erényeinek elismerése. A pályázat végül nem az ő javára dől el, Vikár pedig egész életében kudarcként éli meg, hogy nem sikerül akadémiai karriert befutnia.

Már a Kolozsvárra pályázását tárgyaló fejezet is felvillantja Vikár Béla önreklámozását. Vikárt a marketingstratégiája sok esetben hozzásegítette céljához és a centrális pozíciója megerősödéséhez, azonban ugyanez időnként visszatetszést is kiváltott. A kötet záró fejezete teljes egészében az önkultusz építéséről szól. A hangsúly ebben a fejezetben két történetre helyeződik, amelyekben a fordító, valamint a nyelvzseni Vikár kerül előtérbe. Az első eset a *Kalevala*-fordításának kanonizálásával kapcsolatos: az első *Kalevala*-fordító, Barna Ferdinánd változatára „csak Barnevalaként” hivatkoznak a történet szereplői – nem tudni pontosan, eredetileg kitől származott a szójáték, de Vikár többször idézi fel eltérő módon, s az újabb és újabb változatokban érezhetően erősödik a lekicsinylő jelleg, valamint a saját fordításának felmagasztalása. A másik, a nyelvzsenit prezentáló történet Vikár grúz nyelvtudásáról szól, amellyel egy Magyarországon haldokló grúz katonát sikerült megörvendeztetnie. Az anekdota egy sokadik, évtizedekkel később lejegyzett változatában Vikár már egy „isteni örömmüzenetet közvetítő transzcendens figurává” növekszik – gyakorlatilag az írás így erősíti meg a Vikár által is építgetett kultuszt.

Mivel a két történet eleve anekdotaként vagy karcolatként maradt fenn a forrásokban, ez a fejezet a tudományos mivolta ellenére különösen olvasmányos, élvezetes. Ugyanez a teljes könyvről elmondható,

mivel a tanulmányok szövegét minden fejezetben levélrészletek, újságcikkek vagy más forrásszövegek teszik változatossá, szervesen beágyazódva az elemzés szövegébe, miközben a levél- vagy cikkírók szinte egy életregény szereplőivé elevenednek. A tizennégy nagyobb fejezet belső tagoltsága segíti az olvasás menetét, a leíró címmel ellátott alfejezetek áttekinthetővé teszik a kötet szerkezetét, és megkönnyítik a benne való tájékozódást.

A szerző szerint a tanulmánykötet célja az volt, hogy Vikár Béla irodalomszervezői munkásságán keresztül az embert is be- és megmutassa a maga komplexitásában; ez a fajta teljességre való törekvés érezhető az egyes fejezetekben. Ugyanakkor az is kitűnik, hogy Vikár Béla kapcsán még mindig bőven akad kutatnivaló. A kötet egy rövid fejezet erejéig értekezik a La Fontaine Irodalmi Társaságról, amelyet Vikár többedmagával alapított 1920-ban, és amely a kultúrák közti közvetítést tűzte ki célul az irodalmon és fordításokon keresztül. Tevékenységük főleg irodalmi/kulturális estek, matinék, felolvasások szervezéséből állt, később pedig könyvkiadással is foglalkozni kezdtek. E rövid fejezet is érzékelteti, hogy miért érdemelheti ki Vikár Béla a „kulturális menedzser” címet, nem csak a magyar- finn kapcsolatok terén, hiszen a társaság középpontjában eleinte a francia kultúra és irodalom állt, majd korán megjelentek más európai irodalmak, kultúrák is a repertoárjukban. Egy lábjegyzetben Varga P. Ildikó felvillantja, hogy a La Fontaine Irodalmi Társaság történetének feldolgozása folyamatban van, és hogy tervei között szerepel egy monográfia kiadása – tehát további vizsgálódásokat várhatunk (vagy folytathatunk) a 20. század első felének kultúraszervezési témakörében.

BURKHARDT ZSÓFIA